

Випуск 44, 2015

УДК [371.15](510)

УЧИТЕЛЬ У ТРАДИЦИЙНОМУ КИТАЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ОЧИМА ІНОЗЕМЦІВ

Чжан Лун

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: 44547479@qq.com*

TEACHER IN TRADITIONAL CHINESE SOCIETY THROUGH THE EYES OF FOREIGNERS

Zhang Long

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine)*

З'ясовано, що перші звіти європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів про соціальне життя й побут китайців, датовані XIX – початком XX століття, пізніше – роботи радянських дослідників не уникнули певних спотворень у відображенні особливостей системи освіти й постаті вчителя в традиційному Китаї, зумовлених істотними відмінностями європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Винятком є роботи китаєзнавця М. Бічурина, який детально та з явною симпатією описав, зокрема, систему екзаменаційного відбору та підготовки вчителів у столичному Педагогічному інституті. Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість та індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія проголошує пріоритет громадських інтересів перед особистими. Тому головною метою освіти є формування у кожного учня розуміння і прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стабільності цього світоустрою. Учитель, у свою чергу, виступає носієм, зберігачем і транслятором молодому поколінню цього сакрального

знання, сконцентрованого в класичних джерелах. На цих етико-філософських засадах будувалася підготовка вчителів у перших педагогічних навчальних закладах, що з'явилися у Китаї в XIX столітті.

Ключові слова: Китай, учитель, особистість, підготовка, іспити, менталітет, традиційне суспільство

Постановка проблеми. Китайська Народна Республіка переживає нині стадію «злету». Ця стадія суспільно-політичного розвитку передбачає орієнтацію держави на високі темпи економічного зростання, реалізацію масштабних проектів, які вимагають значних вкладень і витрат. У зв'язку з загостренням міжнародної конкуренції перед країною постала гостра проблема підготовки для різних областей економіки, промисловості, сільського господарства висококваліфікованих спеціалістів, здатних до навчання упродовж життя. Якісна підготовка таких професіоналів, які відповідають мінливим вимогам часу, можлива лише за наявності корпусу компетентних викладачів та системи ефективної підготовки педагогічних кадрів.

Для розбудови сучасної системи неперервної педагогічної освіти необхідним виявляється глибоке вивчення історичних витоків практики відтворення учительських кадрів у традиційному Китаї. Разом із тим, важливо враховувати неупереджений «погляд збоку», аби об'єктивно оцінити як прогресивні здобутки, так і похибки історичного досвіду для його творчого використання в сучасних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. У публікаціях радянського періоду окремі питання, пов'язані з функціонуванням системи освіти в Китаї, висвітлювалися у збірнику статей «Школа і освіта в Народному Китаї», книгах В. Овчинникова, статтях Є. Коновалова і Є. Селіванова, на сторінках журналів «Педагогіка», «Проблеми Далекого Сходу», «Це – КНР» тощо. Розвитку педагогічної думки і шкільної практики в перші десятиліття існування Китайської Народної Республіки присвячені роботи В. Клепікова, Куо Шао-тан (А. Кримова), Е. Моносзона та ін. Цінні свідчення знаходимо у спогадах членів делегації радянських педагогів М. Борткевич, Е. Моносзона та інших, хто відвідав КНР у 1956 р.

У помежів'ї XX–XXI століть інтерес до соціально-політичного, соціально-економічного, культурного життя Китаю значно активізувався. З'явилися численні дослідження різних аспектів функціонування й розвитку системи освіти КНР, зокрема підготовки педагогічних кадрів,

виконані не тільки китайськими, але й українськими науковцями (Н. Джгун, Л. Калашник, Н. Котельнікова, В. Луначек, О. Михайличенко, Д. Перепадя, С. Харченко, Шацька О., Шпарик О., О. Шрестха та ін.). Утім, питання відтворення педагогічних кадрів у традиційному Китаї досі залишаються не достатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз перших звітів європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів, датованих ХІХ – початком ХХ століття, а також праць радянських дослідників, у яких розкривається бачення іноземцями особистості й ролі вчителя, його підготовки в традиційному Китаї.

Виклад основного матеріалу. Китайська Народна Республіка успадкувала систему освіти з багатющою, такою що сягає своїм корінням у старовину, історією й оригінальними традиціями. Однією з відмітних рис цієї системи, як, утім, і всього менталітету китайського народу, є культ освіченості й освіти, повага до Вчителя і сприйняття його як соціальної фігури, рівної за значимістю правителю.

Таке шанобливе ставлення до вчителя зумовило своєрідність структури і організаційних засад функціонування системи відтворення педагогічних кадрів. Безумовно, система підготовки вчителів для навчальних закладів різних рівнів за багато століть своєї еволюції зазнала безліч трансформацій, пов'язаних зі складними колізіями історії китайського суспільства.

У контексті нашого дослідження значний інтерес являють різні джерела, що містять відомості, які стосуються підготовки вчительських кадрів у Китаї. Одним з найцінніших у цьому відношенні джерел можемо назвати нотатки російського китаєзнавця М. Бічурина «Статистичний опис Китайської імперії» [4], складені під час перебування автора в Китаї у першій чверті ХІХ ст., які висвітлюють різні сторони політичного устрою, соціальної системи, культури і побуту країни. Серед іншого перу М. Бічурина належать роботи «Китай у громадянському і моральному стані» [3], «Погляд на освіту в Китаї» [1] і «Зауваження на статтю Г. Менцова „Про стан початкового навчання в Китаї”» [2], що містять замітки етнографа про ставлення китайців до освіти й педагогів, а також відомості про столичний Педагогічний інститут, метою функціонування якого було «приготування вчителів для училищ» [3, с. 236–244].

Особлива цінність робіт М. Бічурина зумовлена також тим, що сучасна історико-педагогічна наука в КНР веде відлік існування системи педагогічної освіти в Китаї від моменту створення в 1897 р. Наньянського

Педагогічного інституту в Шанхаї. Як наслідок, більшість китайських дослідників (Ду Яньян [7], Лю Цзе [14], Чжан Ланьсін, Фан Сяодун [13] та ін.) стверджують, що розвиток вищої педагогічної освіти в країні налічує трохи більше ста років. Принаймні, нам не вдалося знайти в сучасних китайських джерелах згадок про навчальний заклад, так докладно описаний у працях російського китаєзнавця М. Бічурина.

Документи, які належать його перу, унікальні через те, що презентують етнографічно об'єктивний і неупереджений «погляд людини з боку», вільні від свідомого чи несвідомого ідеологічного спотворення й прикрашання на догоду владі і водночас висвітлюють деталі, що могли вислизнути від уваги дослідника-китайця як такі, що самі собою зрозумілі.

Зараховані до педагогічного інституту студенти поділялися на шість класів (зал), кожен з яких мав свою власну назву. Студенти або перебували на повному державному утриманні («казенні»), або вчилися за власний кошт («своєкоштні»). У кожному класі були представлені і ті, й інші – по 25 осіб «казенних» і по 20 «своєкоштних» студентів. Повний штат вихованців Педагогічного інституту становив 270 осіб. У разі, якщо в одному з класів відкривалася вакансія (звільнялося місце, наприклад, в результаті відрахування ледачого студента), вона могла бути заповнена за результатами щомісячних випробувань у губерніях. Переможці таких випробувань могли зайняти вакантне місце.

Адміністративна структура педагогічного інституту передбачала наявність головних посадових осіб: «головноуправляючого», двох ректорів і трьох інспекторів, які «завідують освітою вчителів» [3, с. 236].

До структури Інституту входили такі підрозділи: 1) «правління з наглядової частини», 2) «правління з навчальної частини», 3) «правління письмових справ», 4) бібліотека, 5) казначейство.

Наглядний відділ займався зарахуванням і «визначенням» студентів. Два чиновники цього відділу вели відповідне діловодство: зарахування до інституту було можливо лише за умови пред'явлення спеціального свідоцтва «за печаткою місцевого начальства або одноземця, який служить у столиці». Мова, вочевидь, іде про рекомендаційні листи-характеристики. Ті ж чиновники вели облік руху контингенту студентів і організовували їх розселення. «Казеннокоштні» студенти розміщувалися безпосередньо при Інституті, «інші» могли проживати в приватних будинках «не далі 30 лі» від свого навчального закладу.

Ще однією важливою функцією «правління з наглядової частини» був контроль за навчальною дисципліною – «спостереження за вправлінням вихованців», у термінології М. Бічурина. Всі випадки порушення дисципліни фіксувалися наглядачами в спеціальній книзі. Розроблена система санкцій мала сприяти вихованню дисциплінованості майбутніх учителів. Так, автор зазначає, що пропуск без поважної причини одного заняття «казеннокоштным» студентом призводив до позбавлення казенного утримання. Менш серйозні порушення навчальної дисципліни з боку «казеннокоштных» студентів (наприклад, невиконання заданої вчителем вправи і два «проступки» протягом місяця) спричиняли тимчасове позбавлення утримання. Санкції застосовувалися і до «своєкоштных» вихованців. Так, «хто двічі прогуляє і тричі буде помічений у проступках, у того віднімається за місяць». Найсерйознішим покаранням було виключення з Інституту. Воно застосовувалося в разі неодноразового порушення навчального режиму.

Крім того, «правління з наглядової частини» вело облік «термінового часу, що передбачалося різним розрядам студентів для закінчення навчання в Інституті», тобто стежило за своєчасністю виконання навчальних планів.

Нарешті, останньою функцією даного підрозділу Педагогічного інституту був нагляд за «вправами вчителів казенних училищ у Пекіні». Мова в даному випадку йде про підвищення кваліфікації вчительських кадрів у столиці і контроль за професійним рівнем підготовки вчителів державних навчальних закладів. Такі перевірки проводилися через кожні три місяці, а їх результати («як старанність, так і недбальство») скрупульозно фіксувалися. Ці облікові записи згодом служили підставою для вирішення питань про можливість «призначення педагогів на інші посади» [3, с. 240].

«Правління з навчальної частини» очолювалося двома професорами словесності, до обов'язків яких входило «пояснення класичних книг» і оцінювання результатів «вправ» (навчальної діяльності) студентів. «Правління письмових справ» виконувало функції канцелярії. До його завдань входило «ведення письмових справ», нагляд за писарями і служителями, а також зберігання жертвних судин, що використовуються в ритуальній практиці в храмі вчителя.

На окрему увагу заслуговують фонди бібліотеки Педагогічного інституту, огляд яких дозволить розширити уявлення про інформаційну

базу і зміст навчання, а також про напрями самостійної роботи студентів. У фондах бібліотеки переважали твори імператорів правлячої маньчжурської династії, а також твори, видані спеціальним урядовим органом – Наказом учених – упродовж 1644–1817 рр. (на момент перебування М. Бічурина в Китаї). Таким чином, у процесі отримання освіти майбутніх вчителів орієнтували, насамперед, на офіційні джерела, що відбивали потреби правлячої політичної еліти Китаю. Разом з тим, у фондах бібліотеки педагогічного інституту були представлені і літературні пам'ятки інших епох, головним чином «на честь учителя Кун-цзи і чотирьох рівних йому святих».

Нарешті, останній, п'ятий структурний підрозділ Педагогічного інституту – казначейство – виконувало також дуже важливі функції фінансового забезпечення навчального процесу, що передбачало «завідування прийомом і витратою суми, що призначається на утримання, нагороди і посібники вихованцям» [3, с. 242].

Бюджет Педагогічного інституту становила сума в розмірі 5000 лян срібла, яка щорічно виділялася на утримання студентів з державної скарбниці. У неї не входили витрати на платню викладачам. Для цих потреб були передбачені спеціальні фонди Палати фінансів, тоді як витрати на ремонт приміщень, наприклад, брало на себе спеціальне урядове відомство – Будівельна палата. Таким чином, підготовка майбутніх учителів цілком фінансувалося державою, і відмінності між «казеннокоштними» й «своєкоштними» студентами зводилися лише до розмірів і статей сум, що виділялися на їх утримання зі спеціального стипендіального фонду для задоволення елементарних потреб студентів Інституту в харчуванні, житлі та інших потреб.

М. Бічурин наводить статистичні дані по стипендіях для студентів. Із загальної спеціально зазначеної суми стипендіального фонду кожен «казеннокоштний» студент отримував строго певні суми «на стіл» (2,5 ляна на рік), «на дров'яне вугілля» (у холодні місяці по 0,5 ляна). Крім того, кожен «своєкоштний» студент отримував щомісяця по 0,5 ляна срібла «на вбрання» [3, с. 242].

Практикувалися й інші форми матеріальної підтримки студентства. Наприклад, якщо студенту педагогічного інституту через смерть батьків необхідно було вирушити на батьківщину або сам він помер від хвороби, то видавалася грошова допомога, «залежно від відстані». Розміри таких «дорожніх» допомог були значними - від 4 до 10 лян, а родичі померлого

від хвороби студента отримували 12 лян срібла. Студенти, які скористалися такою допомогою, мали надати звіти про витрачені суми.

Навчальний процес у педагогічному інституті здійснювався під суворим контролем професорів «правління з навчальної частини», яким підпорядковувалися викладачі (старші і молодші вчителі). Головним завданням професорів було двічі на місяць (1 і 13 числа) збирати всіх студентів Інституту для читання їм «пояснень» на класичні книги, видані урядом, і правомірного їх коментування. При цьому М. Бічурин вважає, що «пояснення на ці книги, що застосовуються до моральності і управління, важливіше самих книг» [4]. Після читання книг професори давали вихованцям завдання завчити «пояснення на пам'ять», а також вказували їм текст із класичних книг «для створення пояснення» і «політичне завдання» [3, с. 240].

Сучасного читача не має бентежити той факт, що основу змісту освіти в педагогічному інституті складали Чотирикнижжя і П'ятикнижжя. За свідченням М. Бічурина, вивчення історії та географії Китаю, правознавства та релігії було інтегровано до змісту класичних джерел і відбувалося опосередковано, без окремого викладання цих наук. Крім того, значну частину змісту освіти становили музика і релігійні обряди, оскільки вчитель був соціальною фігурою, що прирівнюється до чиновника, на якого часто покладалися і жрецькі функції [4].

На наступному етапі професори «правління з навчальної частини» перевіряли виконання завдань. Процедура контролю за результатами навчання була дуже суворою і здійснювалася в чітко визначені терміни, порушення яких студентами тягло за собою застосування до них дисциплінарних санкцій. За свідченням М. Бічурина, в педагогічному інституті був установлений своєрідний ритм навчального процесу. Двічі на місяць (1 і 15 числа) до «правління з навчальної частини» надавалися спеціальні облікові списки, в яких щодня фіксувалося, «що вивчено було на урок» [4].

За свідченням М. Бічурина, проміжні щомісячні випробування проводилися строго в 15-й день кожного місяця. Таке випробування організовував перший ректор або інспектор Інституту. Випробування з китайської словесності передбачали твір на задану тему в прозі і у віршах. Їх результати оцінювалися колегією в складі всіх ректорів і інспекторів інституту. Певну специфіку мали випробування з маньчжурської та монгольської мов. Студенти мали продемонструвати навички перекладу, а

результати їх випробувань розглядалися ректором і інспектором з маньчжурів.

Таким чином, у процесі навчання в Педагогічному інституті формувався насамперед контингент педагогічних кадрів, задіяних в основному в повітових училищах. Це був найбільш престижний варіант працевлаштування, про що говорить той факт, що таких вчителів у всіх китайських провінціях налічувалося трохи більше 3 тисяч [4, с. 104].

Ще одним досить змістовним, але водночас неоднозначним джерелом, що дозволяє оцінити роль учителя в китайському суспільстві XIX ст. з точки зору європейця, є записки англійського місіонера Д. Макгована. Автор приділяє чимало уваги характеристиці соціальної ролі освіти, опису організації шкільного навчання та оцінці професійних якостей представників учительства.

Перш за все, ним високо оцінюється престиж освіти як такої. Д. Макгован зазначає, що «повага до освіти й усвідомлення її користі однаково притаманні всім класам китайського суспільства» [9, с. 66]. З точки зору автора, таке ставлення пояснюється, передусім, тим, що, на думку китайців, саме освіта здатна «відкрити дорогу до всіх посад і почестей». Д. Макгован на основі власних багаторічних спостережень прийшов до висновку, що багатство і влада в Китаї не дають такої поваги, яку здатна забезпечити наявність наукового ступеня. Тому «з відомою часткою справедливості можна сказати, що кожен школяр носить свою долю в своєму ранці, бо від його успіхів у навчанні залежить вся його подальша доля» [Там само].

Зрозуміло, культ освіти, що склався в традиційному китайському суспільстві, найбезпосереднішим чином відбивався і на ставленні населення до професії і особистості вчителя. За свідченням Д. Макгована, будь-яке село будь-що прагнуло обзавестися власним учителем. Причому для влаштування школи не було потрібно санкції або втручання влади. Уряд Китаю не ставив перед собою завдання організації початкової освіти. Ці питання вирішувалися населенням на місцях на свій розсуд – силами старійшин або «шанованих жителів». Особи, здатні виконувати функції вчителів, завжди могли знайтися серед місцевого населення, і, як правило, саме «місцевим кадрам» віддавали перевагу односельці. Найважливішою вимогою до вчителя були його «моральні та наукові чесноти». Якщо якості претендента задовольняли запити місцевого співтовариства, з ним укладався річний договір, і школа переходила на цей термін в його

володіння. Цікаво, що такий контракт не міг бути розірваний з ініціативи населення, хоча і допускав відмову від роботи з боку вчителя.

Таким чином, педагогічна професія була надзвичайно затребуваною, престижною і шанованою в традиційному Китаї. Будь-яка неповага до вчителя вважалася тяжким проступком. Як доказ Д. Макгован наводить той факт, що «в очах населення всякий крок проти вчителя рівносильний образі праху Конфуція» [9, с. 69].

Робить Д. Макгован і спробу намалювати соціальний портрет пересічного педагога в Китаї. Він наводить опис навчального процесу в китайській сільській школі і зображує вчителя як суворого наставника, що не проявляє до своїх учнів будь-якого емоційного ставлення. За спостереженнями Д. Макгована, в основі навчання лежать дисципліна, суворе дотримання правил, заучування матеріалу і його механічне відтворення. Учитель же «є необмеженим господарем у своїй школі, і всяке стороннє втручання в справу викладання вважається неприпустимим» [9, с. 69].

Безумовно, на оцінку Д. Макгованом навчального процесу та професійних якостей китайських учителів значною мірою вплинули почерпнуті ним з європейської культурної традиції уявлення про сутність і зміст освіти. Як людина, вихована в дусі поваги до інтелекту й широкої ерудиції, Д. Макгован оцінює професійні якості педагогів Китаю вкрай негативно. Дозволимо собі навести його досить розлогу і небезпристрасну характеристику китайських учителів: «З нашої європейської точки зору, важко уявити собі більш неосвічених ... людей, ніж вони. У науковому відношенні це абсолютно нерозвинені люди, не кажучи вже про те, що вони не мають найелементарніших знань навіть з таких предметів, як арифметика, географія або історія. Єдине, в чому вони сильні, це стародавні китайські книги, написані понад два тисячоліття тому. Вони знають їх буквально напам'ять і, крім того, пам'ятають усі коментарі до них. Вивчення цих книг, правда, розвинуло їх розум, але цей розвиток, з нашої точки зору, страшенно односторонній. Знаючи уздовж і впоперек Чотирикнижжя і П'ятикнижжя, вони водночас не знають найпростіших речей, які у нас відомі кожному школяреві» [9, с. 75].

Свого часу проти подібних широко розповсюджених необґрунтованих негативних оцінок змісту і якості освіти в традиційному Китаї активно виступав М. Бічурин. У своїх «Зауваженнях на статтю Г. Менцова „Про стан початкового навчання в Китаї”» він полемізує з

автором, який вважає, що «китайці зле знають свою історію і географію, а математику ще менше». Зі знанням справи М. Бічурин заявляє: «Освіта юнацтва в Китаї полягає у вивченні класичних книг, а зміст цих книг більшою частиною полягає в історичному викладі державного управління: через це вітчизняна історія пов'язана з основною частиною освіти, а з історією пов'язане пізнання географії своєї держави» [2].

Утім, М. Бічурин жодним чином не схильний ідеалізувати освітню парадигму традиційного Китаю. У цитованій статті він, зокрема, зазначає, що, наприклад, знання повного курсу математики потрібно тільки від випускників Астрономічного інституту. Водночас, «китайців дуже справедливо можна дорікнути тільки в тому, що вони абсолютно не знають та й знати не хочуть, що знаходиться і що відбувається за межами їх батьківщини. Але треба знати, що головною причиною цьому є Державний Закон охороняти народ від згубного впливу іноземних думок щодо державного управління» [2].

Тут ми маємо справу з наочним прикладом міжкультурних відмінностей, у даному випадку – відмінностей європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість і індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія проголошує примат громадських інтересів перед особистими. І головною метою освіти є формування в кожного учня розуміння й прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стійкості цього світоустрою. Учитель же, у свою чергу, є носієм, зберігачем і транслятором молодим поколінням цього сакрального знання, сконцентрованого в класичних джерелах.

Названі цивілізаційні відмінності, з одного боку, і гіпертрофія властивого радянській педагогічній історіографії класового підходу, з іншого, – зумовили переважно негативні оцінки спадщини китайської традиційної педагогіки і радянськими вченими. Так, О. Джуринський, характеризуючи розвиток китайської школи в епоху правління династії Цин, пише, що Китай в цей період «ніби заснув, охоплений летаргічним сном» [5, с. 120].

Негативні оцінки щодо педагогічної спадщини багатьох століть, які передували приходу до влади Комуністичної партії Китаю і створенню Китайської Народної Республіки, характерні для більшості досліджень радянського періоду. Так, В. Сідіхменов у своїй праці акцентує увагу на

методах навчання в школі, заснованих на зазубрюванні матеріалу та дисципліні. Цей підхід протиставляється автором якомусь «загальноприйнятому способу навчання, який передбачає використання простих і доступних методів», серед яких дослідником згадуються «веселі історії» і «розповіді з життя дітей» [12, с. 411].

Далі В. Сідіхменов однозначно в негативному ключі оцінює й імператорські іспити, в яких багато радянських авторів убачали прагнення влади обмежити проникнення до складу освіченої еліти вихідців з соціальних низів, чому сприяли жорсткі формальні вимоги до випробувань, а також нібито корумпованість чиновників, які їх проводили.

М. Бічурин, навпаки, описує серйозні заходи, що перешкоджали всякому упередженому, несправедливому оцінюванню екзаменаційних робіт. На наш погляд, ці заходи дуже схожі з сучасними організаційними заходами при проведенні зовнішнього незалежного тестування випускників загальноосвітніх навчальних закладів України: здійснювалася попередня реєстрація осіб, направлених для проходження іспитів; проводився ретельний відбір і попередня підготовка осіб, які будуть перевіряти екзаменаційні роботи; екзаменаційні завдання були суворо засекречені; до приміщень, де проводився іспит, не можна було проносити сторонні предмети; під час іспиту претендентам заборонялося спілкування з «зовнішнім світом» і між собою; особи, які перевіряють роботи, не знали імен авторів; об'єктивність оцінок перевірялася уповноваженою комісією; причетні до проведення іспитів чиновники, викриті в підробці або несправедливому оцінюванні робіт, піддавалися суворому покаранню тощо [1].

В. Сідіхменов називає систему конфуціанської освіти «кастовою», а її основною соціальною функцією – захист інтересів «феодалної верхівки», перешкоджання змінам встановленого порядку, протидію прогресу.

Відповідно, представники цієї «кастової» системи освіти і вченого стану удостоюються не менше невтішних характеристик. В. Сідіхменов вказує на «претензійну зарозумілість» учених мужів, що маскувалася «навмисною ввічливістю» і «перебільшеною церемонністю» [12, с. 433]. У зв'язку з цим виглядає цілком закономірним висновок автора про те, що сформована в традиційному Китаї «схоластична ... система освіти робила практично неможливим поширення сучасних знань серед народних мас»

[12, с. 439]. Наслідком подібних оцінок природно ставало ігнорування педагогічних ідей та освітньої практики названого періоду.

Висновки. На жаль, перші звіти європейських мандрівників, дипломатів, місіонерів та інших дослідників (Д. Макгован та інші) про соціальне життя й побут китайців, датовані XIX – початком XX століття, пізніше – роботи радянських дослідників (В. Клепиков [8], Е. Монозон [10], В. Сідіхменов [12] та інші), не уникнули певних спотворень у відображенні особливостей китайської системи освіти, зумовлених істотними відмінностями європейського і східного (китайського) менталітету, світогляду, ідеології. Винятком є, вочевидь, лише роботи китаєзнавця М. Бічурина, який детально та з явною симпатією описав, зокрема, систему екзаменаційного відбору та підготовки вчителів у столичному Педагогічному інституті.

Ключовою цінністю європейської цивілізації є людина, її особистість і індивідуальність. Традиційна ж китайська ідеологія, як свідчать дослідження М. Вебера, Л. Васильєва, Н. Матулки [6], Л. Переломова [11] та інших, проголошує пріоритет громадських інтересів перед особистими. Тому головною метою освіти є формування у кожного учня розуміння і прийняття ієрархічності світоустрою на всіх рівнях, виховання віри в непорушність сакрального знання як основи стабільності цього світоустрою (Л. Євменчикова, М. Жердій, Д. Кондратенко та інші [6]). Учитель, у свою чергу, виступає носієм, зберігачем і транслятором молодому поколінню цього сакрального знання, сконцентрованого в класичних джерелах (О. Азарова, А. Ярова та інші [6]). На цих етико-філософських засадах будувалася підготовка вчителів у перших педагогічних навчальних закладах, що з'явилися в Китаї у XIX столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичурин Н. Взгляд на просвещение в Китае / Н. Бичурин // Журналь министерства народного просвещения. — 1838. — № V (Май) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://az.lib.ru/editors/b/bichurin_i/text_0080oldorfo.shtml
2. Бичурин Н. Замѣчанія на статью Г. Менцова: «О состоянии первоначальнаго обученія въ Китаѣ» [Электронный ресурс] / Н. Бичурин. — Режим доступа : http://az.lib.ru/b/bichurin_i/text_0120oldorfo.shtml
3. Бичурин Н. Я. Китай в гражданском и нравственном состоянии / Н. Я. Бичурин. — М. : Восточный дом, 2002. — 432 с.

4. Бичурин Н. Я. Статистическое описание Китайской империи: В 2 ч. / Н. Я. Бичурин. — М. : Восточный дом, 2002. — 463 с.
5. Джури́нский А. История образования и воспитания в Китае / А. Джури́нский // Педагогика. — 2003. — №5. — С. 108–110.
6. Духовність, мораль, етика традиційних суспільств Далекого Сходу / Упоряд. В. Ф. Резаненко. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 295 с.
7. Ду Яньян. Развитие высшего педагогического образования в Китае : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / Ду Яньян. — Санкт-Петербург, 2004. — 160 с.
8. Клепиков В. З. Школа в Китае в конце XIX – первой половине XX века / В. З. Клепиков. — М. : Наука. Главная Редакция восточной литературы, 1968. — 98 с.
9. Макгован Д. Китайцы и их цивилизация : Жизнь и нравы старого Китая / Пер. с англ. И. Коростовец. — Смоленск : Русич, 2003. — 496 с.
10. Монозон Э. Педагогическая наука в Китайской Народной Республике / Э. Монозон // Школа и просвещение в народном Китае : сб. ст. — М. : [Б.и.], 1957. — С. 43–47.
11. Переломов Л. С. Конфуций: «Лунь юй» /Л. С. Переломов; исслед., пер. с кит., коммент. // Факсим. текст «Лунь юя» с коммент. Чжу Си. — М. : Восточная литература, 1998. — 600 с.
12. Сидихменов В. Я. Китай: страницы прошлого / В. Я. Сидихменов. — Смоленск : Русич, 2003. — 464 с.
13. Чжан Ланьсин. Китай / Чжан Ланьсин, Фан Сяодун // Педагогика народов мира : История и современность / [К. Салимова, Н. Додде, З. Тажуризина и др.]. — М. : Педагогическое общ-во России, 2001. — С. 193–234.
14. 柳捷.高师教育百年回眸 Погляд на столітню історію вищої педагогічної освіти / [китайською мовою] / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gbook.com.ch/lj/007.htm>.

Чжан Лун. Учитель в традиционном китайском обществе глазами иностранцев. Выяснено, что первые отчеты европейских путешественников, дипломатов, миссионеров о социальной жизни и быте китайцев, датированные XIX – началом XX века, позже – работы советских исследователей не избежали искажений в отражении особенностей системы образования и фигуры учителя в традиционном Китае, обусловленных различиями европейского и восточного (китайского) менталитета, мировоззрения, идеологии. Исключением являются работы китаевода Н. Бичурина, который подробно и с симпатией описал систему

экзаменационного отбора и подготовки учителей в столичном Педагогическом институте. Ключевой ценностью европейской цивилизации является человек, его личность и индивидуальность. Традиционная же китайская идеология провозглашает приоритет общественных интересов перед личными. Главной целью образования является формирование у каждого ученика понимания и принятия иерархичности мироустройства на всех уровнях. Учитель, в свою очередь, выступает носителем, хранителем и транслятором молодому поколению этого сакрального знания, сконцентрированного в классических источниках. На этих этико-философских основах строилась подготовка учителей в первых педагогических учебных заведениях, появившихся в Китае в XIX веке.

Ключевые слова: учитель, личность, подготовка, экзамены, менталитет, традиционное общество.

Zhang Long. Teacher in traditional Chinese society through the eyes of foreigners. It has been determined that first reports from European travellers, diplomats, missionaries about social life and way of housekeeping of the Chinese, dating back from XIX-XX centuries, later – works of Soviet researchers, couldn't avoid certain distortions while describing peculiarities of the educational system and the place of a teacher in traditional China, conditioned by considerable differences between European and Oriental (Chinese) mentality, the outlook on the world, ideology. The works by sinologist M. Bichurin come as an exception, who in details and with sheer sympathy described, in particular, the system of examinational selection and preparation of teachers in the capital's Pedagogical University. The key value of European civilization is a person, their individuality and personality. Traditional Chinese ideology states the priority of public interests to personal. That is why the main aim of education is formation of understanding and acceptance of hierarchal world order in every student. A teacher, in his turn, acts for young generations as a bearer, keeper and translator of this sacral knowledge, concentrated in classical sources. At these ethical-philosophical fundamentals there was based teachers' training in the first pedagogical institutions, which appeared in China in the XIX century.

Key words: China, teacher, personality, training, examinations, mentality, traditional society

REFERENCES

1. Bichurin N. Vzglyad na prosveschenie v Kitae [A look at education in China] / N. Bichurin // Zhurnal ministerstva narodnogo prosvescheniya. — 1838. — № V (May) [Elektronnyiy resurs]. — Rezhim dostupa : http://az.lib.ru/editors/b/bichurin_i/text_0080oldorfo.shtml

2. Bichurin N. Zamechaniya na statyu G. Mentsova: «O sostoyanii pervonachalnago obucheniya v Kitae» [Remarks on the article by H. Mentsov: “The state of initial training in China”] [Elektronnyy resurs] / N. Bichurin. — Rezhim dostupa : http://az.lib.ru/b/bichurin_i/text_0120oldorfo.shtml

3. Bichurin N. Ya. Kitay v grazhdanskom i nravstvennom sostoyanii [China's civil and moral state] / N. Ya. Bichurin. — M. : Vostochnyy dom, 2002. — 432 s.

4. Bichurin N. Ya. Statisticheskoe opisanie Kitayskoy imperii [Statistical description of the Chinese Empire] : v 2 ch. / N. Ya. Bichurin. — M. : Vostochnyy dom, 2002. — 463 s.

5. Dzhurinskiy A. Istoriya obrazovaniya i vospitaniya v Kitae [The history of education and training in China] / A. Dzhurinskiy // Pedagogika. — 2003. — № 5. — S. 108–110.

6. Dukhovnist', moral', etyka tradytsiynykh suspil'stv Dalekoho Skhodu [The spiritual, moral, ethics of the Far East traditional societies] / Uporyad. V. F. Rezanenko. — K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya», 2007. — 295 s.

7. Du Yanyan. Razvitie vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya v Kitae [Development of the higher pedagogical education in China] : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. / Du Yanyan. — Sankt-Peterburg, 2004. — 160 s.

8. Klepikov V. Z. Shkola v Kitae v kontse XIX – pervoy polovine XX veka [School in China at the end of XIX – the first half of the twentieth century] / V. Z. Klepikov. — M. : Nauka. Glavnaya Redaktsiya vostochnoy literatury, 1968. — 98 s.

9. Makgovan D. Kitaytsy i ih tsivilizatsiya : Zhizn i nrayi starogo Kitaya [The Chinese and their civilization: Life and customs of the old China] / Per. s angl. I. Korostovets. — Smolensk : Rusich, 2003. — 496 s.

10. Monoszon E. Pedagogicheskaya nauka v Kitayskoy Narodnoy Respublike [Pedagogical science in the People's Republic of China] / E. Monoszon // Shkola i prosvetshenie v narodnom Kitae : sb. st. — M. : [B.i.], 1957. — S. 43–47.

11. Perelomov L. S. Konfutsiy: «Lun yuy» [Confucius: “Lun Yu”] / L. S. Perelomov; issled., per. s kit., komment. // Faksim. tekst «Lun yuya» s komment. Chzhu Si. — M. : Vostochnaya literatura, 1998. — 600 s.

12. Sidihmenov V. Ya. Kitay: stranitsyi proshlogo [China: last page] / V. Ya. Sidihmenov. — Smolensk : Rusich, 2003. — 464 s.

13. Chzhan Lansin. Kitay [China] / Chzhan Lansin, Fan Syaodun // Pedagogika narodov mira : Istoriya i sovremennost' / [K. Salimova, N. Dodde, Z. Tazhurizina i dr.]. — M. : Pedagogicheskoe obsch-vo Rossii, 2001. — S. 193–234.

14. 柳捷.高师教育百年回眸 Pohlyad na stolitnyu istoriyu vyshchoyi pedahohichnoyi osvity [A look at a century of higher pedagogical education] / [kytays'koyu movoyu] / [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.gbook.com.ch/lj/007.htm>.